

Lina Petrošienė – humanitarinių mokslų (etnologija) daktarė, docentė, Klaipėdos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Baltistikos centro direktorė, vyriausioji mokslo darbuotoja.

Moksliniai interesai: etnologija, etnomuzikologija.

Adresas: Herkaus Manto g. 84, LT-92294 Klaipėda.

El. paštas: laurinita@gmail.com.

Lina Petrošienė: PhD in the Humanities (Ethnology), Assoc. Professor. Director of Center of Baltic Studies, Senior Research Fellow at Center of Baltic Studies, Faculty of Humanities, Klaipėda University.

Research interests: Ethnology, Ethnomusicology.

Address: Herkaus Manto g. 84, LT-92294 Klaipėda, Lithuania.

E-mail: laurinita@gmail.com.

Lina Petrošienė

Klaipėdos universitetas

DAUGIAKULTŪRĖS APLINKOS ŽENKLAI LIUDVIKO RĖZOS PALIKIMO LIAUDIES DAINŲ MELODIKOJE

Anotacija

Užrašymų datavimo atžvilgiu ankstyviausia ir labai įdomi lietuvių muzikinio folkloro medžiaga – 64 Prūsijos lietuvių dainų melodijos, XIX a. pradžioje sukauptos Liudviko Rėzos archyvineame palikime – daugiakultūrės aplinkos įtakų kontekste bemaž nenagrinėta. Straipsnyje siekiama atskleisti L. Rėzos palikimo melodijų „lietuviškumo“ ar / ir „vokiškumo / europietiškumo“ santykį. Lyginamoji dainų analizė parodė, kad L. Rėzos palikimo melodijų archajiškumas, tradiciškai siejamas su senųjų prūsų ar lietuvių genčių dvasine kultūra, yra didžiai abejotinas ir diskutuotinas dalykas. Nemaža dalis retų pavienių dainų pasirodo esančios „svetimos gaidos“ – dėl vokiškų ar bendraeuropietišκών melodijų tiesioginės ar netiesioginės įtakos susikūrę vietiniai variantai.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Liudvikas Rėza, liaudies dainų melodijos, evangeliškos giesmės, Mažoji Lietuva, Prūsijos lietuviai.

Abstract

In terms of date of recording the earlier and most interesting Lithuanian musical folklore material, the 64 songs of Prussian Lithuanians collected in the 19th century and preserved in the L. Rėza archival legacy, have more or less never been considered in terms of influences from a multicultural environment. The aim of this article is to discover and reveal the Lithuanian and/or German/European relationship in the songs. Analysis of the songs showed the archaity of the melodies in the L. Rėza legacy, traditionally associated with the spiritual culture of the ancient Prussian or Lithuanian tribes, is highly suspect and a matter open to debate. Many of the rare individual songs turned out to have “foreign melodies”, i.e., local variations arose based upon direct or indirect influence by German or common European melodies.

KEY WORDS: Liudvikas Rėza, folk songs, German Protestant hymns, Lithuanian Minor, Lithuanians of East Prussia.

DOI: <http://dx.doi.org/10.15181/rh.v17i1.1155>

Į v a d a s

Liudviko Rėzos asmenybė ir įvairialypė – dvasininko, pedagogo, filologo, vertėjo, redaktoriaus, publicisto, istoriko, poeto – veikla aptarinėjama ir vertinama jau beveik porą šimtmečių. Išsamiai ir plačiai išnagrinėtas ir šio iškilaus veikėjo indėlis į lietuvių folkloristiką. Lietuvių etnomuzikologijos istorijoje išskirtinis 1825 m. L. Rėzos išleistas lietuviškų dainų rinkinys „Dainos oder Litthauische Volkslieder“, kuriame pirmą kartą spausdinamos ir septynių dainų melodijos, patvirtinančios palankų sudarytojo – aukšto rango teologo – požiūrį į liaudies muziką. Išleidęs šį dainyną, L. Rėza toliau kaupė lietuviškas dainas ir jų melodijas. L. Rėzos literatūriniam palikimui priskiriamos 64 melodijos (iš jų 57 paskelbė vėlesnių dainynų sudarytojai), sudarančios apie devynis nuošimčius visų šiuo metu žinomų Mažosios Lietuvos liaudies dainų melodijų. Ši muzikinė medžiaga ir yra tyrimo objektas, be kitų dalykų, unikalus tuo, kad 66 % melodijų užrašytos Rytprūsių teritorijoje, dabar priklausančioje Kaliningrado sričiai. Trijose vietovėse – Laūkiškoje, Kalniniškuose ir Aūlavėnuose – XIX a. pradžioje fiksuota daugiau negu pusė visų rinkinio melodijų. Nei iki tol, nei kada nors vėliau lietuviškų dainų čia nebuvo užrašyta iš viso. 18 % melodijų yra iš pietvakarinės Klaipėdos krašto dalies, o 16 % fiksavimo vieta nežinoma.

Užrašymų datavimo atžvilgiu ankstyviausia ir labai įdomi lietuvių muzikinio folkloro medžiaga daugiakultūrės aplinkos įtakų kontekste bemaž nenagrinėta. Susidaro įspūdis, kad L. Rėzos kolekcijos melodijų „lietuviškumo–vokiškumo“ klausimo sovietmečiu vengta. Manytina, kad to meto kultūrinės veiklos ideologijai buvo reikalingas ir priimtinas L. Rėzos veiklos ir kūrybos lituanizavimas, nutylint, apeinant ar neigiamai vertinant¹ neišvengiamą kultūrų sąveiką daugia-
tautėje aplinkoje².

¹ Jadvyga Čiurlionytė, apibendrintai rašydama apie lietuvininkų dainas, teigė, kad tai, kas nebūdinga „tikrosioms prūsų lietuvių dainoms“, traktuojama kaip „destruktyvūs elementai“, atsiradę dėl bendravimo su nelietuvių kilmės gyventojais, miestų kultūros įtakos, muzikinio folkloro užrašinėtojų nekompetentingumo arba sąmoningo siekio „patbulinti“ melodijas, kad jos atitiktų klasikinės muzikos normas. Melodijas, perimtas iš vokiečių ar kitų tautų, J. Čiurlionytė vadino germanizmais, „kurie lygiai taip pat buvo užtersę ir lietuvių kalbą“ (Čiurlionytė 1969, 314–317).

² Šio straipsnio autorės manymu, J. Čiurlionytės pastebėjimai apie Mažosioje Lietuvoje užrašytų dainų stilistinį margumą ir to priežastis yra pagrįsti, tik nepriimtinas požiūris į jį. Kiekvienos tautos (valstybės) etninių regionų muzikiniame folklore yra bent du, kartais ir gerokai daugiau sluoksnių, atskleidžiančių tų regionų istorinę praeitį (Petrošienė 2007, 183–184).

Kitų kultūrų įtaka, autorinė anoniminė kūryba, plintanti žodiniu perdavimo būdu, nėra stebinantys dalykai daugiakultūroje ir daugiakalbėje aplinkoje, tik gana sudėtinga tinkamai įvertinti jų mastą. Gali būti, kad dėl riboto požiūrio į folklorą, jo vertę (iki šių dienų gaji nuostata vertingais laikyti tik „labai senus“ dalykus, kai visiškai neįmanoma jų datuoti) menkai įsivaizduojama tikroji verstų ar kitaip adaptuotų dainų paplitimo tarp Prūsijos lietuvių padėtis. Nujausti galima iš dainynuose esančios medžiagos³.

Atidesnis žvilgsnis į L. Rėzos sukauptas Prūsijos lietuvių melodijas, jų lyginimas su kitomis lietuvininkų ir kitų Lietuvos regionų dainomis bei vokiškų evangeliškų giesmių melodijomis leidžia abejoti kai kuriomis išsakinijusiomis stereotipinėmis nuostatomis, net jeigu ir teisingomis, tai netinkančiomis tiriamajam objektui. Todėl šio tyrimo tikslas – atskleisti L. Rėzos palikimo melodijų „lietuviškumo“ ar / ir „vokiškumo / europietiško“ santykį.

Siekiant argumentuotai pagrįsti tyrimo išvadas, iškelti šie uždaviniai:

1. L. Rėzos rinkinio melodijas palyginti su kitomis lietuvininkų ir kitų Lietuvos regionų dainų melodijomis. Dainą laikant teksto ir melodijos vienviene, melodijų atrankai naudotasi „Lietuvių liaudies dainų katalogu“ (LLDK 1972–1986), t. y. gretinamos ir analizuojamos melodijos priklauso tam pačiam poetinio teksto tipui. Atsižvelgta ir į Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto lietuvių liaudies dainų katalogo melodijų kartotekos duomenis.

2. L. Rėzos melodijas palyginti su vokiškomis evangeliškomis giesmių melodijomis iš Johannesas Zahno sudaryto ir 1889–1893 m. išleisto giesmių melodijų šešiatomio „Die Melodien der deutschen evangelischen Kirchenlieder“ (Zahn 1889–1893). Leidinyje yra per 8500 melodijų iš visoje Vokietijoje XV–XIX a. publikuotų giesmynų. Analizei naudota 120 pirmųjų pirmojo tomo melodijų bei 34 iš visų šešių tomų atrinktos, Kristijono Donelaičio laikais⁴, tikėtina, giedotos giesmės. Net ir toks metodologiškai tobulintinas medžiagos atrankos principas dėl akivaizdžių faktų (apie tai rašoma toliau) neužkerta kelio hipotezėms kelti ir svarstyti.

L. Rėza, „Lietuvių liaudies dainų tyrinėjime“ rašydamas apie lietuviškas dainas, susitelkė į poeziją. Apie melodijas, nebūdamas muziku⁵, ne ką originalaus tegalėjo pasakyti. Tačiau gerai pažinęs lietuvišką aplinką ir prigimtinį lietuvių

³ Christiano Bartscho „Dainų balsuose“ yra atskiras skyrius IX. Priedas (Svetimos gaidos), kuriame sudėtos literatūrinės kilmės dainos (BDB 2000, 645–660). Viliaus Kalvaičio „Prūsijos lietuvių dainose“ taip pat yra autorinių dainų skyrius II. Pridėjimas: Šviežios dainos, o ir visame šiame dainyne yra nemaža dainų tekstų, kuriems būdingi autorinės kūrybos bruožai (Klvd1998, 349–358).

⁴ 2014 m. išleistas giesmių rinkinys „Kristijono Donelaičio laikų evangeliškų liuteronų giesmių antologija“, kuriame publikuojama per keturias dešimtis giesmių su melodijomis. Jas iš įvairių giesmynų atrinko prof. habil. dr. G. Michelinis, doc. habil. dr. D. Petkūnas, doc. dr. L. Petrošienė.

⁵ Ž. Ramoškaitė teigia, kad „L. Rėza nemokėjo muzikos rašto“ (Ramoškaitė 2000, 121).

muzikalumą, suprato, kad melodijų priede skelbiami ne patys geriausi lietuviškų melodijų pavyzdžiai, juos vertino gana rezervuotai⁶.

Griežtą nuomonę apie 1825 m. L. Rėzos „Dainose“ publikuotas melodijas išsakė lietuvių etnomuzikologijos klasikė Jadvyga Čiurlionytė. Jos manymu, tik pirmosios dainos „Ko liūdit, sesytės, ko nedainuojat?“ (RD I 1)⁷ melodija „derminiu-intonaciniu atžvilgiu artima bendratautinei lietuvių melodikai“, trečiasis ir ketvirtasis pavyzdžiai (iš tikrųjų tai yra viena melodija, dainuota skirtingais tektais) vokiškos kilmės, o likusios melodijos „menkavertės ir vargu ar gali būti kam įdomios“ (Čiurlionytė 1969, 19). Toks požiūris būdingas XX a. folkloristams, vi-soje Lietuvoje dar galėjusiems atrasti daugybę žmonių, mokančių senoviškiausių autentiškų dainų, ir net leidusiems sau „prastesnius“ pavyzdžius arba sąlygiškai naujesnių laikų folklorą ignoruoti. XX a. pabaigoje šis požiūris pasikeitė.

Muzikologė Živilė Ramoškaitė straipsnyje „Liudviko Rėzos „Dainos oder Litthausische Volkslieder“: muzikinis kontekstas ir reikšmė“ į kuklią muzikinę medžiagą žvelgė plačiai: L. Rėzos asmenybės ir to meto idėjinės terpės, kitų tautų muzikinio folkloro ir klasikinės muzikos autorių, savo kūryboje naudousių liaudies muzikos melodijas, kontekstuose. Kalbėdama apie pačias melodijas, jas vertino, lyginant su J. Čiurlionyte, gerokai palankiau, aiškiai įvardydama notacijos klaidas, lietuvių ir vokiečių melodijoms, bažnytinėms giesmėms būdingus bruožus, net „lietuviškumo“ jose išvelgė daugiau. Šią medžiagą laikydama įspūdingu muzikinės folkloristikos istorijos faktu, galėjusiu būti pavyzdžiu kitų Europos tautų tautosakininkams, Ž. Ramoškaitė pripažino, kad ji yra „svarbi kaip neginčijamas, nors ir fragmentiškas, informacijos šaltinis apie atitinkamos muzikos gyvavimą Mažojoje Lietuvoje gyventojų buityje bei jos tuometinę būklę“ (Ramoškaitė 2000, 125).

Tuometinį Prūsijos lietuvių muzikinio folkloro vaizdą daug geriau atskleidžia jau išleidus dainyną 1825–1835 m. L. Rėzai atsiųstos melodijos. Stebėtina, iki šiol tėra vienintelis specialiai tik šioms Mažosios Lietuvos melodijoms skirtas Rūtos Vildžiūnienės straipsnis (Vildžiūnienė 2001, 71–74) bei keletas ketvirtojo

⁶ „Pagal čia pateiktus eiliavimo būdus priede duodami keli gaidų užrašymo bandymai. Tačiau dėl minėtų sunkumų jie gali duoti tik labai menką lietuvių liaudies muzikos supratimą“ (RD I 1958, 353).

⁷ „Ko liūdit sesytės“ (RD I 1) melodija turi kone tapačius ir Mažosios, ir Didžiosios Lietuvos melodijų variantus – tai F. Kurschaičio Tilžės žemumoje užrašyta „Ko liūdi, sesyte“ (BDB 233c) ir K. Brzozowskio skelbiama kaip užrašyta Aleksote prie Kauno „Oi mano dukrele“ (BDB 234). Šią dainą „Vis geriam, vis geriam, vis nedainuojam“ (JSD 962) labai panašia melodija dainavo ir veliuoniškiai. Lenkų poeto romantiko Karolio Brzozowskio dainyne „Pieśni ludu Nadniemeńskiego z okolic Aleksoty“ skelbiamos „Oi mano dukrele“ melodijos notacijos savarankiškumas dėl absoliutaus tapatumo su L. Rėzos rinkinyje esančia melodija kelia abejonę. Galimas daiktas, kad ji paimta iš L. Rėzos ir pateikta kaip tinkanti skelbiamam poetiniam tekstui. XIX a. tai buvo įprasta praktika. Juolab kad K. Brzozowskis naudojo Rėzos dainyną, keletą tekstų išvertė į lenkų kalbą (Pieśni ludu Nadniemeńskiego 1844, 11).

L. Rėzos dainų leidimo melodijų redaktoriaus Vytauto Paltanavičiaus pastabų (Paltanavičius 1964, 279–281). Visi kiti Prūsijos lietuvių muzikinio folkloro tyrimai aprėpia gana skirtingą medžiagos kiekį: nuo neapibrėžto arba konkrečiai nenurodomo tiriamojo objekto, pasirinktos dalies (vieno arba keleto dainynų) melodijų (XIX a. – XX a. pradžios) iki visos rašytiniuose ir archyvuose šaltiniuose žinomos dainų melodijų medžiagos (XXI a.). Mintyje turint Mažosios Lietuvos teritorijos geografinį išsidėstymą, patarmių, folkloro užrašymų įvairovę, amžių kaitą ir kt., apibendrinančios išvados vidinius lokalius šio muzikinio dialekto bruožus gerokai niveliuoja.

Lietuviški kontekstai

Atrenkant dainas lyginimui, ieškant artimų melodinių variantų, laikytasi metodologinės nuostatos, kad atsparas taškas yra poetiniai tekstai (nors jie šiame straipsnyje ir neanalizuojami). Lietuvių liaudies dainų tekstai kataloguojami (nuo 1972 m. šis katalogas publikuojamas) ir grupuojami į tipus, variantus, versijas. Tai leidžia susidaryti tam tikrą vaizdą apie konkrečios dainos vietą tarp jai giminingų dainų, taip pat svarstyti jos lokalizacijos, kilmės ir pan. klausimus. Manytina, kad poetinis tekstas, lyginant su muzikiniu, yra gerokai materialesnis, išreiškiantis daugiau konkrečios įvairių lygių informacijos, kurią galima suvokti, susieti su kultūriniu kontekstu ir interpretuoti. Muzikiniame tekste taip pat užkoduota daug svarbių dalykų, tačiau jis yra abstraktesnis, universalesnis, lakesnis, sunkiau pasiduodantis ir klasifikacijai, ir interpretavimui. Todėl lietuvių liaudies dainų katalogo melodijų kartotekos duomenys naudojami kaip papildanti, argumentaciją paremianti informacija.

Lietuvių liaudies dainų kataloge (toliau – LLDK) esanti poetinių tekstų klasifikacija išryškino tai, kad L. Rėzos kolekcijos dainos su melodijomis sudaro dvi grupes:

1) Mažojoje Lietuvoje ir gretimuose (dažniau) arba nutolusiuose (rečiau) regionuose užrašytos *pavienės dainos* (28 vnt., arba 44 %)⁸. Devyniolika šioje grupėje esančių dainų melodinių variantų neturi, devynios turi pavienius melodinius variantus, taip pat dažniausiai užrašytus tik Mažojoje Lietuvoje;

2) visoje Lietuvoje žinomos dainos (36 vnt., arba 56 %)⁹, turinčios nuo keliasdešimties iki keleto šimtų variantų poetinių tekstų. Gerokai didesnis ir lyginimui palankus melodijų variantiškumas. Tačiau remiantis LLDK galima pasakyti, kad dauguma ir šios grupės dainų yra gana retos, dažniau priklausančios negausioms,

⁸ RD I 3, 4, 5, 7, RD II 5, 6, 8, 11, 12, 15, 19, 40, 44, 47, 51, 56, 64, 87, 92, 97, 113, 116, 117, 118, 121, 143, „Tu mano mergyte“, „Aš atsakiau“.

⁹ RD I 1, 2, 6, RD II 1, 2, 7, 23, 24, 28, 30, 31, 33, 37, 38, 41, 42, 43, 54, 57, 59, 66, 69, 70, 73, 82, 84, 89, 93, 99, 101, 122, 126, 127, 128, 133, 144.

nutolusioms nuo pagrindinės versijos variantų grupelėms (nutolusios nuo pagrindinės versijos – 23 vnt., priklausančios pagrindinei versijai – 13 vnt.). Net esant didesniai tam pačiam tipui priklausančių Mažosios Lietuvos dainų variantų skaičiui, L. Rėzos rinkinio dainos, kaip ir jų melodijos, yra itin savitos. Tai patvirtina LLDK melodijų kartoteka, kurioje matyti, kad L. Rėzos dainos dažniausiai priklauso melodinio tipo nesudarančiai „Įvairių“ melodijų grupei, kurią vienija vienintelis itin formalus požymis – incipitas, t. y. trys–šeši melodijos pradžios atraminiai garsai. Incipito identifikavimas, autorės nuomone, L. Rėzos melodijų atžvilgiu ne visais atvejais yra vienareikšmiškas, keliantis abejonių.

Abiejų grupių dainų bendrieji melodikos bruožai iš esmės yra tokie patys, skiriasi stilstikos (monodija, homofonija) ir dermių pasiskirstymo santykis¹⁰. Analizuojant konkrečius šioms grupėms priklausančius melodijų pavyzdžius, išryškėja įdomūs prieštaringi dalykai. Būtent į juos ir bus telkiamas dėmesys, nors aptarimo verta kone kiekviena L. Rėzos kolekcijos daina.

1 lentelė

Dermių pasiskirstymo santykis

	Mažorinio pobūdžio melodijos	Minorinio pobūdžio melodijos	Kintamųjų dermių melodijos	Iš viso
I grupė	20 vnt., arba 31 % ¹¹	3 vnt., arba 5 % ¹²	5 vnt., arba 8 % ¹³	28 mel., arba 44 %
II grupė	16 vnt., arba 25 % ¹⁴	6 vnt., arba 9 % ¹⁵	14 vnt., arba 22 % ¹⁶	36 mel., arba 56 %

¹⁰ Apie kintamas dermes, chromatizmus lietuvių liaudies dainose etnomuzikologai kalba dviem kalbomis: iš klasikinės muzikos teorijos perimtais terminais ir XX a. pradėtais kurti terminų naujadarais, esą tiksliau ir visapusiškiau atskleidžiančiais muzikinio folkloro savitumą. Etnomuzikologas R. Ambrazevičius, naudodamasis šiuolaikiniais muzikos akustikos tyrimo instrumentais ir metodais, nustatė, kad sudėtingi derminiai atvejai, dermėkaita, chromatizmai, kaip nors pažymėti XIX–XXI a. gaidų transkripcijose ir etnomuzikologų vadinami chromatizmais, yra fiktyvūs, o tyrėjai, vartojantys šiuos terminus, prieina prie klaidingų ar net absurdiškų išvadų. Chromatizmai laikomi „plačiomis intonavimo zonomis“ (Ambrazevičius 2008, 182–195). Straipsnio autorė, pritardama R. Ambrazevičiaus įrodytam nenuginčijamam faktui, kad liaudies dainų melodijų intonavimas iš esmės laikytinas „plačia intonavimo zona“, nesutinka su šio autoriaus požiūriu į etnomuzikologų tyrimus, kuriuose tie patys dalykai – „plačios intonavimo zonos“ ir „chromatizmai“, juos pavadinus kitu vardu, laikomi klaidomis.

¹¹ RD I 3, 4, 5, 7, RD II 6, 11, 19, 44, 47, 51, 56, 64, 92, 97, 113, 116, 117, 118, „Tu mergyte mano“, „Aš atsiskaičiau“.

¹² RD II 5, 12, 143.

¹³ RD II 8, 15, 40, 87, 121.

¹⁴ RD I 1, 6, RD II 2, 28, 30, 37, 38, 43, 69, 82, 93, 99, 101, 126, 128, 144.

¹⁵ RD II 33, 54, 59, 66, 127, 133.

¹⁶ RD I 2, RD II 1, 7, 23, 24, 31, 41, 42, 57, 70, 73, 84, 89, 122.

Pirmojoje grupėje vyraujanti derminė melodijų spalva – mažoras. Mažorinio pobūdžio melodijų prigimtis, sprendžiant pagal melodinės linijos sandarą, įvairuoja. Atrodytų, kad vienos iš anksčiausiai užrašytų, retų, variantų neturinčių lietuviškų dainų melodijų turėtų būti archajiškos, monodinės ir pan. Tačiau priešingai – mažorinių dainų pogrupyje susitelkusios vėlyvos *homofoninės*¹⁷ ir *homofoninės šokinės*¹⁸ arba turinčios *autorinei kūrybai ar vokiškai / bendraeuropietiška muzikai*¹⁹ būdingų bruožų melodijos²⁰. Jau pirmojo leidimo L. Rėzos melodijų priede bent trys dainos – „Duktė mano, Simonienė“ (RD I 3)²¹, „Vilks papjovė kumelaitę“ (RD I 4), „Šok, broluži, būk linksmas“ (RD I 5)²² – dainuotos bendraeuropietiškomis trijų dalių metro šokinėmis melodijomis. Šviesios, mažorinės homofoninės šokių muzikai artimos ir vaišių, vestuvinės dainos „Kas tas miežio grūdas“ (RD II 116), „Kaklelis gerti ištroško“ (RD II 117), „Kol už stalo vis gerai“ (RD II 118), „Pirš man iš Danskos“ (RD II 6) ir „Šunys loja, čia vėruoja“ (RD II 11).

Kai kurios pirmosios grupės melodijos dainuotos skirtingais tektais²³. Tai nėra koks nors išskirtinis dalykas lietuvių ir kitų tautų folklore. Tačiau lygiai taip pat gali būti ir užrašinėtojų sumanymas skirtingiems, bet tapačios eilėdaros tekstams „pritaikyti“ metroritmiškai tinkamą melodiją. Galbūt tai yra ir Mažosios Lietuvos giesmynų leidimo praktikos „aidas“, nes daugelis lietuviškų liuteroniškų giesmynų gaidų neturėjo. Buvo pasitenkinama nuoroda, pagal kokios visuotinai žinomos giesmės arba kokiame konkrečiame nurodytame giesmyne (dažniausiai vokiškame originale) esančią melodiją reikia giedoti atitinkamą giesmę.

¹⁷ RD I 7, RD II 47, 64, 92, „Tu mergyte mano“, „Aš atsisakiau“.

¹⁸ RD I 3, 4, 5, RD II 6, 11, 116, 117, 118.

¹⁹ RD II 56, 97, 113. Apie dainą „Kad naktuzėj tamsioje“ (RD II 113) Ch. Bartschas rašė, kad jos tekstas plačiai paplitęs, tačiau, LLDK duomenimis, kitur Lietuvoje ši daina nedainuota (BDB 2000, 646).

²⁰ Ankstesniuose savo darbuose autorė yra rašiusi, kad vokiečių liaudies dainų melodijoms (tyrime naudotos liaudies dainų melodijos yra iš skirtingų žemių – Bavarijos, Silezijos, Švabų, Saksonijos, Heseno, Tirolio, Bohemijos, Vestfalijos ir kt.) būdinga homofoninė melodika. Gretimų regionų Lenkijos – kašubų ir ypač mozūrų – liaudies dainų melodijos glaudžiai susijusios su liaudies šokių – polonezo, mazurkos, kujaviako, obereko – specifiniais ritmais ir intonacijomis bei juos lydėjusia instrumentine muzika. Mažajoje Lietuvoje užrašytose dainose pasitaiko ritminių formulių, būdingų minėtiems lenkiškiems trijų dalių metro su atrama silpnojoje takto dalyje šokiams. Tai pastebėta ir šios grupės dainų „Duktė mano, Simonienė“, „Vilks papjovė kumelaitę“ melodijų ritme (Petrošienė 2007, 183–195).

²¹ Šią dainą Ž. Ramoškaitė vadina „vokišku ländleriu“ (Ramoškaitė, 2000, 121).

²² Apie šią melodiją Ž. Ramoškaitė rašo: „Lieka nežinomas vienos, penktosios, melodijos užrašytojas. Tai trijų dalių šokio melodija, kurios tekstas gana nenatūraliai išskaidytas pagal muziką, o melodijoje labai keistai pailgintos formos dalys. Visai gali būti, jog ši valso pobūdžio melodija ir jos tekstas sutvarkyti pagal L. Rėzai reikalingo iliustruoti eilėdaros tipo schemą.“ (Ramoškaitė 2000, 121).

²³ „Duktė mano, Simonienė“ (RD I 3) ir „Vilks papjovė kumelaitę“ (RD I 4), „Kaklelis gerti ištroško“ (RD II 117) ir „Septyni rūtų lapukai“ (RD II 30), „Rėdykit greitai“ (RD II 51) ir „Ui ui Dievuži“ (BDB 256), „Kas tas miežio grūdas“ (RD II 116) ir „Ei bernyti mano“ (BDB 273).

Profesionaliosios muzikos ir muzikinio folkloro santykiai visais laikais buvo ir yra gana sudėtingi, labai priklausomi nuo intelektualų aplinkoje vyraujančių požiūrių ar net politinių užsakymų. Rytprūsiuose XVIII a. pabaigoje – XIX a. į liaudies kūrybą išsilavinusieji sluoksniai žiūrėjo palankiai, Europos humanistų inspiracijos sukėlė folkloro rinkimo ir publikavimo bangą, naudojimo autorinėje kūryboje madą. Neretu atveju kai kuriuose liaudies dainų rinkiniuose publikuojamoms liaudies melodijoms pritaikytas klasikinio instrumento – fortepijono – akompanimentas. Ir L. Rėzos kolekcijoje yra tokios dvi dainos: „Tu, mergyte mano“ (RD II, 301) ir „Aš atsisakiau savo močiutei“ (RD II, 302)²⁴, kurias L. Rėzai apie 1815 m. atsiuntė Stalupėnų diakonas Friedrichas Wilhelmas Rauschningas²⁵.

1 pav. *Tu, mergyte mano*. RD II, 301.

The image shows a musical score for the song "Tu, mergyte mano". It consists of two systems of music. The first system has a vocal line and a piano accompaniment. The vocal line is in G major, 2/4 time, and the lyrics are "Tu, mer-gy - te ma - no, tu, jau - no - ji ma - no, pa - ža - dē - jai". The piano accompaniment features a rhythmic pattern of eighth and sixteenth notes. The second system continues the vocal line with the lyrics "iš mei - la - tės marš ki - na - čius duo - ti." and the piano accompaniment.

Su F. W. Rauschningo vardu siejama ir dar viena pirmosios grupės daina „Išeit pareit“ (RD I 7), kuri, anot Ž. Ramoškaitės, yra artima homofoninės muzikos paveiktai lietuviškai melodikai: „Ypač tuo pasižymi paskutinė priedo daina („Išeit pareit“ – L. P.), L. Rėzos pavadinta „Litthausische Daina“, tarsi pakartojant knygos pavadinime įrašytus žodžius“ (Ramoškaitė 2000, 122). Ši daina turi gerokai vėliau 1880 m. Enskiemyje prie Stalupėnų Adalberto Bezenbergerio užrašytus

²⁴ Šios dainos 1964 m. L. Rėzos dainų rinkinyje tarsi „našlaitės“ – joms nesuteiktas joks numeris, dainų tekstų paaiškinimo skyriuje neparašyti ir komentarai apie šias dainas. Abi dainos turi tik pirmuosius posmelius, kurie spausdinami po gaidomis. Rinkinyje yra kitas dainos „Aš atsisakiau savo motinėlei“ (RD II 25) tekstas iš Pilkalnių apylinkių, datuojamas 1819 m. (Jovaišas 1964, 10).

²⁵ Anot Vaclovo Biržiškos, F. W. Rauschningas, baigęs Karaliaučiaus universitetą, kurį laiką iki 1813 m. buvo precentoriumi Šiluvoje (Biržiška 1963, 405).

tam pačiam meilės dainų tipui (M 171) priskiriamus variantus „Aušt aušrytė, tek saulytė“ (BDB 255), „O ir būčiau atsikėlus“ (BDB 255a), „Skauda galvelę iš rūpestėlio“ (BDB 255b). Jų melodijosskiriasi, bet tai yra ir skirtingos šio meilės dainų tipo tekstų versijos.

Apskritai pirmojoje grupėje yra vienintelė melodija „Šunys loja, čia vėruoja“ (RD II 11), 1827 m. iš Rusnės atsiųsta Wilhelmo Theodoro Schimmelpfennigio, turinti visais požiūriais labai artimą Martyno Jankaus iš Bitėnų 1922 m. padainuotą variantą „Šunys loja tribiliuoja“ (LŽ 14). Sprendžiant pagal melodinę sandarą, ir ši melodija yra jei ne vokiškos, tai bendraeuropinės kilmės.

2 pav. Šunes loja čia vėruoja. RD II 11, Rusnė, 1827 m.

Šu - nes lo - ja, čia vė - ruo - ja, žiū - rėk, mer - guž,
kas at - jo - ja, žiū - rėk, mer - guž, kas at - joj?

3 pav. Šunys loja tribiliuoja. LŽ 14, Bitėnai, 1922 m.

Allegretto

Šu - nys lo - ja tri - bi - liuo - ja, gai - džiai gies - ta
ry - lia - vo - ja, ci - kit lau - kan: kas pa - rein?

Kitos šios grupės dainų melodijos yra labai įvairios, visiškai skirtingos ir nuo Mažosios Lietuvos, ir nuo kituose Lietuvos regionuose rastų pavyzdžių. Linkstama manyti, kad didesnioji šios grupės melodijų dalis nėra „archajiški“ prūsiški ar lietuviški dalykai. Tai gana vėlyvas „svetimų gaidų“ (Ch. Bartscho terminas) pluoštas.

Antrojoje, kaip ir pirmojoje, grupėje vyrauja *mažorinio* pobūdžio melodijos, tačiau nuo jų skiriasi tuo, kad čia didesnis mažorinių *monodinių*²⁶ melodijų pluoštas ir yra tik trys *homofoninės*²⁷ melodijos. Bet įdomiausias ir kur kas didesnis, lyginant su pirmąja grupe, *kintamųjų dermių* melodijų pogrupis. Taip pat čia yra gerokai daugiau melodijų, kurių variantus galima palyginti ir su Mažosios, ir su Didžiosios Lietuvos melodijomis.

²⁶ RD I 1, 6, RD II 2, 28, 30, 38, 43, 82, 93, 99, 101, 128, 144.

²⁷ RD II 69, 37, 126.

Pirmasis pabrėžtinasis dalykas tas, kad muzikiniu atžvilgiu artimų melodijų tarp L. Rėzos palikimui priklausančių ir vėliau Mažojoje Lietuvoje užrašytų dainų yra nedaug. Skiriasi L. Rėzos ir patikimais melodijų užrašinėtojų laikytinų Ch. Bartscho, A. Bezenbergerio fiksuoti tam pačiam poetinio teksto tipui priklausančių dainų variantai.

Ypač atkreiptinas dėmesys į šios grupės minorinių ir kintamųjų dermių melodijas – lyginant su Mažojoje Lietuvoje ir XX a. Klaipėdos krašte užrašytomis, panašumų, galima sakyti, nėra arba jie minimalūs. Ypač šiaurinėje Klaipėdos krašto dalyje tam pačiam poetinio teksto tipui priskiriamos dainos dainuotos visai kitokiomis, dažniausiai mažorinio, rečiau minorinio pobūdžio intonaciniu atžvilgiu gerokai paprastesnėmis melodijomis. Vienas iš tokių pavyzdžių yra vestuvinės dainos „Jau aušt aušružė“ (RD II 33) melodija, artimiausią melodinį variantą „Kelk, kelk, dukrele“ (JSD I 445) turinti Veliuonos krašte. Pilupėnuose 1845 m. Endrikio Budriaus užrašyta tam pačiam tipui priskiriama daina „Aušt ir aušružė“ (BDB 223), išskyrus minorinio pobūdžio dermę, muzikiniu atžvilgiu neturi nieko bendra. Tam pačiam poetinio teksto tipui priklausančios XX a. viduryje užrašytos klaipėdiškių Marijos Klingerienės „Žiūrėk, mergėlė“ (LŽ 109) ir Gertrūdos Lacytienės „Aušt aušrelė“ (LDA 100) dainos padainuotos tarpusavyje identiškomis monodinėmis mažorinio pobūdžio melodijomis ir yra visiškai skirtingos nuo anksčiau minėtų L. Rėzos, A. ir J. Juškų dainų variantų.

Kaip ir pirmojoje grupėje, išskirtinė yra Rusnėje užrašyta vestuvinė daina „Po mano tėvo stiklo langeliu“ (RD II 101). Jos variantai rodo, kad ši melodiniu atžvilgiu stabili daina gana artimomis melodijomis dainuota ir XIX a. (BDB 91, 91a), o ir XX a. ją įdainavo žinomi Klaipėdos krašto pateikėjai Martynas Jankus (LŽ 79, 18), Kristupas Reizgys (LLD V 456), Augustas Deivelaitis (LŽ 79). Nors šios melodijos nėra identiškos, tačiau turi panašumo ir daug bendrų formaliųjų muzikinių požymių – monodinę prigimtį, mažorišką dermę, trijų dalių metrą, platų diapazoną, įmantrią melodinę liniją. Tai yra pamatiniai lietuvininkų dainų melodikos bruožai. Kituose regionuose, sprendžiant pagal turimą medžiagą, ši daina dainuota kitaip.

Antras svarbus dalykas – beveik visi kituose regionuose užrašyti artimi ir tam pačiam poetinio teksto tipui priklausantys L. Rėzos kolekcijos melodijų variantai neperžengia Veliuonos krašto ribų²⁸; A. ir J. Juškų dainynuose rasti šeši daugiau ar mažiau panašūs melodijų pavyzdžiai²⁹.

²⁸ Apie Mažosios Lietuvos ir Veliuonos krašto dainų lygiagretes rašęs Rimantas Sliužinskas išvelgė stiprų šių regionų dainų ryšį, tačiau nemano, kad šie regionai sudaro homogenišką muzikinį dialektą (Sliužinskas 1995, 413–419).

²⁹ „Ko liūdit sesytės“ (RD I 1) ir „Vis geriam, vis geriam, vis nedainuojam“ (JSD 962); „Sugavau žylę žylelę“ (RD II 28) ir „Aš noriu miego, miegelio“ (JLD 355); „Jau aušt aušružė“ (RD II 33) ir „Kelk, kelk, dukrele“ (JSD I 445); „Iš trijų rytų“ (RD II 133) ir „Iš trijų kampų“ (JLD 1158);

Trečiasis pastebėjimas: Jadvygos Čiurlionytės³⁰, Juozo Žilevičiaus³¹ nustatytas vadinamasis „giminingumas“ dzūkų melodikai iš dalies yra suprantamas, kai kalbama apie visą Mažosios Lietuvos dainų melodikos masyvą arba imant tik formaliuosius muzikinės struktūros požymius³². Iš tiesų, LLDK melodijų kartotekos klasifikacija pagal atramos tonus, melodijų pradžios intonacijas rodo, kad monodinio stiliaus L. Rėzos rinkinio ir kitos lietuvininkų melodijos artimos vienbalsumo zonos Lietuvoje – Dzūkijos, Suvalkijos, Rytų Aukštaitijos monodinei melodikai. Tačiau aiškiai matyti ir kitas svarbus dalykas, kad L. Rėzos kolekcijos melodijos yra pavienės, unikalios ir melodinių tipų dažniausiai nesudaro. Todėl teiginys apie giminingumą dzūkų melodikai menkai įtikinamas arba sąlyginis, kai kalbama apie L. Rėzos kolekciją, beje, ir Klaipėdos krašto šiaurinės dalies melodijas.

Tarp L. Rėzos dainų identifikuota vienintelė teksto ir melodijos atžvilgiu artima dzūkiška melodija skalbimo dainai „Pas šaltą šaltinėlj“ (RD II 1) – tai „Ant marelį krantelio“ (DzM 95a). Tačiau Veliuonos krašto melodija „Ant šalto šaltinėlio“ (JSD II 31), vis dėlto, L. Rėzos rinkinio melodijai gerokai artimesnė. Melodijų kartoteka rodo, kad melodinius tipus sudaro dainų „Ant šalto šaltinėlio“, „Ant Nemuno krantelio“ ir kt. dainų grupės, L. Rėzos melodija priklauso „Įvairių“ dainų grupei, nesudaranti tipo ir vienijamai tik pradžios intonacijos 4-3-3.

4 pav. *Pas šaltą šaltinėlj.* RD II 1, Aulavėnai.

Pas šal - tą šal - ti - nē - lj, pas ėys - tą van - de - nē - lj,
ėio - nai skal - bė ma - no mer - gu - ža - tē tris plo - ną - sias dro - ba - tes.

„Augin tėvelis“ (RD II 84) ir „Augin tėvelis“ (JSD 930), „Augo tėvelio du sūnužėliu“ (JLD 802); „Pas šaltą šaltinėlj“ (RD II 1) ir „Ant šalto šaltinėlio“ (JSD 31).

³⁰ Pagal melodijų vertę, stilišką, kitus būdinguosius bruožus visas Prūsijos lietuvių melodijas J. Čiurlionytė skirstė taip: 1) melodijos, *giminingos dzūkams*; 2) melodijos, *neturinčios gryno dzūkų stiliaus bruožų*, paveiktos miesto kultūros; 3) homofoninės sandaros mažorinės ir minorinės melodijos; 4) aiškūs vokiečių skoliniai ir internacionalinio pobūdžio melodijos (Čiurlionytė 1969, 311–317). Pateiktoje klasifikacijoje aiškiai matoma muzikologės metodologinė nuostata, rodanti, kad dzūkų melodika laikoma tarsi ir lietuvininkų melodikos genetiniu pagrindu.

³¹ J. Žilevičius pažymėjo, kad Mažojoje Lietuvoje maža žemaitiško tipo melodijų, daug giminiškų bruožų įžiūrėjo su dzūkų ir suvalkiečių melodijomis (Žilevičius 1958, 263).

³² Dzūkų ir lietuvininkų liaudies dainų melodiką sieja kai kurie bendri formalūs muzikiniai požymiai, tačiau ryškūs ir skirtumai, apimantys ne tik muzikinius, bet ir kompleksinius semantinius dalykus (Petrošienė 2007, 161).

5 pav. *Ant marelių krantelio*. DzM 95a, Mitriškių k., Varėnos r.

Moderato

Ant ma - re - lių kran - te - lio, Pas gi - lų Du - no - jė - lį.
Vai skal - bė - skal - bė Jau - no - ji mer - ge - lė Tris plo - ną - sias dro - be (les).
VAR.: ①

The musical score is written in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a 3/8 time signature. It consists of two main staves and a variation. The first staff begins with a circled '1' above the first measure. The lyrics are written below the notes. The variation is a short melodic fragment.

6 pav. *Ant šalto šaltinėlio*. JSD II 31

Ant šal - to šal - ti - nė - lio, ant čys - to van - de - nė - lio, o čia be -
skal - bianti jau - na mer - gu - žė - lė bal - tai plo - nas dro - be - les.

The musical score is written in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a 5/4 time signature. It consists of two staves. The lyrics are written below the notes.

Priešingą dalyką – ryškius esminius lietuvininkų ir dzūkų melodikos skirtumus rodo dainos „Mamužyte senolyte“ (RD II 15) ir XX a. pradžioje Dzūkijoje užrašytos „Oi močiute motinėle“ (LLD II 581) palyginimas. Tarpusavyje šios melodijos neturi nieko bendra: kintamosios dermės, plačios apimties įmantri lietuvininkų melodija yra ryškus kontrastas dzūkiškai siauros apimties homofoninei mažorinei melodijai.

Antroje grupėje taip pat yra melodijų, kuriose galima išvelgti nelietuviškos muzikos bruožų arba vadinamojo „vokiškumo“³³. Melodijos labai plataus diapazono, bemaž visada siekiančio noną. Melodinė linija nenuosekli, šuoliška, „pagražinta“ oktavos arba viena po kitos einančių kvartų šuoliais (RD II 82), neretai aukštinamas 4 dermės laipsnis, kadencijose dažnas VII paaukštintas laipsnis. RD II 128 melodijoje – taškuotas ritmas, maršiškas charakteris. Jeigu yra palyginimui kitų melodinių variantų, jie labai įvairuoja, dažniausiai yra organiškesni, nuoseklesni, labiau būdingi lietuviškam muzikiniam folklorui³⁴.

³³ RD II 28, 30, 38, 82, 99, 128. „Septyni rūtų lapukai“ (RD II 30) dainuojama ta pačia melodija kaip ir „Kaklelis gerti ištroško“ (RD II 117).

³⁴ Pavyzdžiui, kaip dainos „Ui ui aš nuvargus“ (RD II 99) ir Ch. Bartscho „Aš šiandien dieną, per dieną“ (BDB 8) bei A. Bezzenbergerio „Po daržų vaikščiojau“ (BDB 57).

L. Rėzos kolekcijos muzika – lokalinis daugiakultūrėje aplinkoje susiformavęs ir, regis, tam tikrą laiką egzistavęs kultūrinis reiškinys, gal net ir fenomenas. Tačiau kyla klausimas apie jo prigimtį, kilmę. Kas tai – archajiškas prūsų genčių palikimas (labai norėtusi) ar vėlyvas, protestantiškoje, daugiakultūrėje ir daugiatautėje skersvėjuotoje aplinkoje susiformavęs, tikėtina, iš dalies kunigų ir vargonininkų sukurtas ir rašytiniu būdu įamžintas muzikinės kultūros faktas. Tikriausiai yra ir viena, ir antra, tačiau kas nusveria? Dėmesys krypta į melodijų užrašinėtojus / siuntėjus L. Rėzai ir specifinius muzikinius dalykus, suteikiančius L. Rėzos kolekcijos melodijoms savitumo. Visa tai veda link vokiškų evangeliškų giesmių melodijų.

Vokiški kontekstai

Vienas iš sudėtingiausių ir mįslingiausių dalykų – aptariamuoju laiku praktikuota melodijų fiksavimo metodika, o neretu atveju ir klausimas, kas iš tikrųjų atliko notaciją³⁵. Užtikrintai kalbėti apie XIX a. liaudies dainų melodiką trukdo abejonės dėl to, kaip tiksliai esami užrašymai išreiškė tikrąją to laiko liaudies muzikos būklę. Viena aišku, kad savitos lietuviškų dainų melodijos sunkiai pasidavė penklinės ar taktų rėmams, apie tai rašė ir L. Rėza.

Tarp XIX a. pradžios Mažosios Lietuvos lietuviško folkloro rinkėjų profesionalių muzikų nebuvo. Didžiąją darbo dalį atliko teologinį išsilavinimą turintys parapijų kunigai, kurie studijuodami įgaudavo ir klasikinės muzikos pagrindais grįstą muzikinį pasirengimą (Kšanienė 2003, 37), dainavimo ar giedojimo mokytojai, retai – kito užsiėmimo šviesuoliai.

L. Rėzai melodijas siuntė dažniausiai ne lietuvių kilmės teologai praktikai: Bildviečių katedros pastorius Samuelis Theodoras Zippelis (1777–1832), Laukiškos precentorius Siegfriedas Gustavas Ostermeyeris (1759–1834), Enciūnų pastorius Friedrichas Wilhelmas Rauschningas (1786–1850), Valtarkiemo superintendentas Johannas Gottfriedas Jordanas (1753–1822), Pilupėnų precentorius Endrikis Budrius (1783–1852), Kalnininkų precentorius Christophas Bedarfas

³⁵ Peilės Muižės dvarininko E. V. Beerbohmo, lygiai taip pat kaip ir kitų to meto užrašinėtojų, L. Rėzai atsiųstų dainų melodijos kelia jų užrašymų tikslumo klausimą. Pirmiausia, ar to meto verslininkui, valstybės tarnautojui pakako išsilavinimo ir gebėjimų tai daryti pačiam, ar melodijas užrašinėjo bažnyčios vargonininkas, giedojimo mokytojas ar dar koks nors kitas asmuo? Informacijos trūkumas neleidžia tiksliai atsakyti į šiuos klausimus. Tačiau šiuo atveju reikia atkreipti dėmesį į tai, kad kitas melodijų užrašinėtojas W. T. Schimmelpfennigis Rusnėje kunigavo 1826–1831 m. – tuo pat metu, kai čia gyveno ir E. V. Beerbohmas. Muzikinio folkloro tyrinėjimams svarbu tai, kad jis kurį laiką buvo Žilių parapijos mokyklos precentorius (lot. *praecentor* – dainavedys, solistas, dirigentas, parapiinės protestantų bažnyčios vaikų mokytojas). Vadinasi, turėjo muzikinius duomenis ir išsilavinimą, taip pat galėjo talkinti ir E. V. Beerbohmui. Apie W. T. Schimmelpfennigio veiklą plačiau rašė Albertas Juška (Juška 2003, 653).

(1780– ?), Aulavėnų pastorius Johannas Friedrichas Lorenzas Hertellis (1769–1840), Rusnės pastorius Wilhelmas Theodoras Schimmelpfennigis (1787–1850). Tik pora asmenų – Peilės Muižės dvarininkas Ernstas Vilhelmas Beerbohmas (1786–1865), Rusnės intendentas Kriegeris (?) – buvo išsilavinę pasauliečiai. Viena melodija gauta iš nežinomo siuntėjo iš Ventės rago. Ši aplinkybė leidžia kelti prielaidą, kad evangeliškų giesmių skambesys, buvęs savas vietos kunigams, ilgainiui įsitvirtino ir parapijiečių muzikinėje atmintyje bei galėjo persiduoti liaudiškajai dainavimo tradicijai.

XX a. lietuvių autoriai, rašę lietuvininkų liaudies dainų ir giesmių santykio klausimu, vieningai tvirtino, kad lietuvininkų liaudies dainos turėjo ypač didelį poveikį lietuvininkų giedotoms bažnytinėms protestantiškoms giesmėms. J. Žilevičius bene pirmasis, remdamasis konkrečiais dainų ir giesmių natų pavyzdžiais, parodė realią dainos ir giesmės sąveiką. Dainų įtaką giesmių melodijoms siejo su nuo seno „lietuviams ir jų gentims“ būdingu giliu tikėjimu, pamaldumu, kuriam išreikšti vokiškos melodijos netiko. Taip, anot autoriaus, liaudies dainų intonacijos, kartais net ištisos melodijos virto giesmėmis, kurių tekstai dažnai giedami vis kitokia melodija: „Atsirado ir tokių choralų ir psalmių, kurie, pritaikius numylėtų liaudies dainų melodijas bažnytiniam tekstams, virto savais ir visai originaliais“ (Žilevičius 1958, 268). Taip ir buvo, tačiau nereikia pamiršti ir priešingo dalyko – kokį didelį poveikį liaudies dainavimui, muzikiniam skoniui ir suvokimui turėjo vokiškos evangeliškos bažnytinės giesmės, Mažosios Lietuvos bažnyčiose giedotos bent dviem trim šimtmečiais anksčiau, negu pasirodė pirmieji liaudies melodijų užrašymai. Ne paskutinę vietą čia užėmė ir anksčiau minėtieji vokišką išsilavinimą turėję bažnyčių vargonininkai ir kunigai bei giesmyių rengimo, kūrybiško redagavimo tradicijos, galėjusios persiduoti ir liaudiškų dainų melodijų notacijai.

L. Rėzos kolekcijos dainų melodikos bruožai, labai būdingi Mažosios Lietuvos muzikiniam dialektui ir daug rečiau aptinkami kitų Lietuvos regionų muzikiniuose dialektuose, yra ryškiai matomi vokiškų evangeliškų giesmių melodikoje. Identifikuoti ir lietuvininkų dainose, ir vokiškose giesmėse pasikartojantys požymiai, kurie, labai tikėtina, yra perimti iš vokiškų bažnytinių giesmių.

1. Sudėtinga derminė-intonacinė sandara, t. y. dažnas, įvairuojantis derminis kintamumas ir jo pobūdis. Prūsijos lietuvių melodijose neretai pasirodantys nukrypimai į kitą tonaciją per aukštinamą pirminės tonacijos 4 laipsnį pasirodė esą ypač dažni vokiškų evangeliškų giesmių melodijose (plg. 7 ir 8, 9 pav.). Tiesa, vokiškose giesmėse tokio pobūdžio dermėkaita dažnesnė mažorinėse melodijose (žr. 9 pav.). Vokiškose giesmėse gana dažnos moduliacijos bei nukrypimai į paralelines tonacijas (pvz., plg. RD II 8 ir Zahn I 30), yra ir gana sudėtingų, sunkokai

vienareikšmiškai apibrėžiamų dermėkaitos atvejų³⁶. Šis dalykas būdingas nemažai daliai L. Rėzos melodijų (žr. 1 lentelę) ir gali būti siejamas tiek su savita prigimtine Prūsijos lietuvių melodijų dermine sandara, tiek su vokiškų giesmių melodijomis.

7 pav. *Anksti rytą kėliau.* RD II 122. Tonacinis nukrypimas $e^1-h^1-e^1$ per aukštinamą 4 l.; harmoninis minoras, kadencija su paaukštintu VII l.; banguota melodinė linija.

Anks-ti ry-tą kė-liau, žir-gu-žj pa-šė-riau,
 iš-gir-dau gir-dė-jau bro-ly-tį be-ver-kiant.

8 pav. Zahn I 109, 1692 m. Tonacinis nukrypimas $g^1-d^2-g^1$ per aukštinamą 4 l.

109. Mcl. und Bass: Neuss 1692. Viertes Zehn Nr. 7.

Mein Gottselbst ist für mich; wie mag mein feind be-ste-hen: für
 mich scheut Je-sus sich, nicht in den Tod zu ge-hen.

9 pav. Zahn I 55, 1784 m. Tonacinis nukrypimas $F^1-C^2-F^1$ per aukštinamą 4 l.

Zu dems. Text. Mel. von Chr. Gregor 1784. S. 199

2. Ir lietuvininkų dainų, ir vokiškų giesmių melodijose dažnas harmoninis minoro pavidalas, specifinės dalinės ir baigiamosios kadencijos su paaukštintu VII laipsniu (pvz., 2-VII-1; V-VI-VII-1-V; V-VII-2-1, 2-VII-2-1 ir pan.) visų derminių atspalvių melodijose.

³⁶ Įdomu pažymėti, kad J. Zahno giesmių melodijų rinkinyje prie kai kurių melodijų yra nuorodų apie tos pačios giesmės raidą per šimtmečius. Pateikiami giesmynuose atsirandantys variantai, pavienių garsų alteracija. Pastebėtas dėsningumas – chromatinė ženklių daugėja XVII–XIX a. giesmynų melodijose.

10 pav. Zahn I 37 a, 1639 m. Harmoninis minoras, kadencija su paaukštintu VII l.

37 a Psalmen... Bremen 1639, S. 151.

Heil - ger Geist, du Grö - ster mein, hoch vom Him - mel uns er - schein
mit dem Licht der Kna - ben dein.

11 pav. *Kas tas miežio grūdas*. RD II 116. Baigiamoji kadencija 5-6-7-8-5 (V-VI-VII-1-V).

Kas tas mic - žio grū - das, kad a - lus taip drūk - tas?
A - py - nys iš - vir - tas ir tas čia į - pil - tas.

12 pav. Zahn I 35, 1694 m. Kadencija V-VI-1-VII-1; pradžios intonacija V-1.

35. B. Br. 1694. S. 105.

Hei - li - ger Geist Her - re Gott, du höch - ster Trost
in der Not, be - such uns mit dei - ner Knab.

3. Prieštaktis (arba melodijos pradžios intonacija) V-1, kuri lietuviškų melodijų užrašymuose redagavo jau H. Ch. Bartschas, vėliau J. Čiurlionytė ir kiti, vis dėlto dažnokai girdimas vokiškose giesmėse, neretas jis ir L. Rėzos rinkinio melodijose.

13 pav. *Ui ui aš nuvargus*. RD II 99. Prieštaktis V-1 l.; šuoliška, banguota melodinė linija; plati apimtis f^1-f^2 ; oktavos šuolis pereinant iš vienos frazės į kitą.

Ui ui, aš nu - var - gus, dar ši - ryt ne - val - giau, dar
ši - ryt ne - gė - riau nė pie - no la - še - lio.

14 pav. Zahn I 18 1775 m. Prieštaktis V-1 l., šuoliška melodinė linija, sekvencijų slinktytys.

18. 1775.

Lobt un - sern Gott mit fröh - li - chem Ge - mü - te für
 sei - ne Va - ter - treu und mil - de Gü - te.

4. Lietuvių muzikiniam folklorui netipiškas yra oktavos šuolis pereinant iš vienos frazės į kitą arba kadencijose, tačiau ir L. Rėzos rinkinio, ir vokiškų evangelišku giesmių melodijose tokių intonacijų esama (Petrošienė 2011, 174).

15 pav. *Anksti rytą kėliau.* RD II 97. Oktavos šuolis pereinant iš vienos frazės į kitą, baigiamojoje kadencijoje; sekvencijų slinktytys.

Ank - ti ry - tą kė - liau, van - de - nu - ko é - jau
 ir su - ti - kau ber - nu - žė - lį, sa - vo žir - gą gir - dant.

16 pav. Zahn I 88a, 1761 m. Oktavos šuolis frazės pabaigoje; labai plati melodijos apimtis c^1 – a^2 .

88 a Mel. von Schmidlin 1761. S. 18.

5. Keletas kitų bendrų bruožų, manytina, perimtų iš vokiškų evangelišku giesmių (arba apskritai iš vokiškos / europietiškos muzikos): sekvencijų slinktytys, plati arba itin plati melodijų apimtis, melodinės linijos bangotumas, šuoliškumas, kartais savotiškas statiškumas, kuris kitų Lietuvos regionų dainavimo tradicijai yra svetimas.

Kartais vienoje dainos melodijoje susitelkia beveik visi anksčiau išvardytieji bruožai, pavyzdžiui, dainoje „Ei, kieno kieno žalias kiemelis“ (RD II 121). Joje

yra staigus tonacijų pasikeitimas, dideli intervalų šuoliai, sekvencijos, specifinės kadencijos. Apie šią melodiją kritiškai atsiliepė J. Čiurlionytė, sakydama, kad melodija nevientisa, kadencija vokiška (BDB 2000, 354).

17 pav. *Ei, kieno kieno žalias kiemelis*. RD II 121.

Ei, kie-no kie - no ža-lias kie - me - lis, ža - lio - ji pry - var - tē - lē?

Ma-no tē - ve - lio ža-lais kie - me - lis, ža - lio - ji pry - var - tē - lē.

Apibendrinimas

L. Rėzos palikimo melodijų archajiškumas, tradiciškai siejamas su senųjų prūsų ar lietuvių genčių dvasine kultūra, yra didžiai abejotinas ir diskutuotinas dalykas. Nemaža dalis retų pavienių dainų pasirodo esančios „svetimos gaidos“ – dėl vokiškų ar bendraeuropietišκών melodijų tiesioginės ar netiesioginės įtakos susikūrę vietiniai variantai.

Vokiškų evangelišκών giesmių melodikos poveikis Prūsijos lietuvių dainoms kol kas taip pat menkai įvertintas. Unikaliuose L. Rėzos rinkinio melodijose yra itin daug bruožų, kurie labai būdingi ir vokiškoms bažnytinėms giesmėms, bet beveik nebūdingi arba mažiau būdingi kitų, net ir gretimų Lietuvos regionų melodijoms. Neatmestinas melodijų užrašinėtojų „kūrybiškas“ požiūris į melodijų notaciją, dėl kurio negalime būti tikri dėl to, ar penklinėse tikrai įamžinta Prūsijos lietuvių folklorinio dainavimo tradicija.

XX a. lietuvių etnomuzikologiniuose tyrinėjimuose konstatuota ir iki šiol palaikoma mintis apie lietuvininkų ir džiūkų dainuojamosios tautosakos giminingumą teisinga yra tik iš dalies, t. y. pagal labai formalius muzikinius požymius. Ankstyviausi Mažosios Lietuvos muzikinio folkloro užrašymai – L. Rėzos kolekcijos melodijos – verčia tuo abejoti ir todėl, kad beveik visi artimi tam pačiam poetinio teksto tipui priklausančių dainų melodijų variantai neperžengia Veliunos krašto ribų.

Išdėstytos mintys jokių būdu nekvestionuoja neįkainojamos L. Rėzos sukaup- tų Prūsijos lietuvių liaudies dainų melodijų vertės. Ir lietuvininkų, ir lietuvių melodijų kontekste jos yra unikalios – tai tam tikrame laike ir erdvėje susikūrusi ir daugiatautėje terpėje gyvavusi muzikinės kultūros raiška.

Literatūra

- Ambrazevičius 2008 – Rytis Ambrazevičius. Darnos ir ritmo „chromatizmai“ lietuvių liaudies dainose. *Lietuvos muzikologija*, t. 9. Vilnius: Lietuvos muzikos ir teatro akademija, 182–195.
- BDB 2000 – Christianas Bartschas. *Dainų balsai*. Parengė Jadvyga Čiurlionytė, Laima Burkšaitienė, Vida Daniliauskienė. Vilnius: Lietuvos muzikos akademija.
- Biržiška 1963 – Vaclovas Biržiška. *Aleksandrynas II* (XVIII–XIX amžiai. Senųjų lietuvių rašytojų, rašiusių prieš 1865 m., biografijos, bibliografijos ir biobibliografijos). Čikaga.
- Bj 1997 – *Bėgau jūružem*. Klaipėdos krašto dainos. Parengė L. Petrošienė, J. Bukantis. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Čiurlionytė 1969 – Jadvyga Čiurlionytė. *Lietuvių liaudies dainų melodikos bruožai*. Vilnius: Vaga.
- Dainos 1825 – *Dainos oder Littauische Volkslieder*, gesammelt, übersetzt und mit gegenüberstehendem Urtext herausgegeben von L. J. Rheza. Königsberg.
- Dainos 1843 – *Dainos oder Litthauische Volkslieder*. Gesammelt, überseht und mit gegenüberstehendem Urtext herausgegeben von L. J. Rheza, <...> Neue Auflage. Durchgesehen, berichtigt und verbessert von Friedrich Kurschat, <...> Berlin. Verlag von Theod. Chr. Fr. Enslin. Prieiga internetu: <http://archive.org/details/dainos00reza>.
- DzM 1981 – *Dzūkų melodijos*. Sudarė ir parengė G. Četkauskaitė. Vilnius: Vaga.
- ILD 1954 – *Lietuviškos dainos*, t. I, II, III. Užrašė Antanas Juška. Tekstus paruošė A. Mockus. Melodijas paruošė J. Čiurlionytė ir V. Paltanavičius (t. III). Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.
- Jovaišas 1964 – Albinas Jovaišas. Lietuvių liaudies dainos L. Rėzos archyvineame palikime. Rėza, Liudvikas. *Lietuvių liaudies dainos*, t. II. Paruošė A. Jovaišas. Vilnius: Vaga.
- JSD 1955 – *Lietuviškos svotbinės dainos*, užrašytos Antano Juškos ir išleistos Jono Juškos (t. I, II). Paruošė Vyt. Maknys. Melodijų redaktorius V. Paltanavičius. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.
- Juška 2003 – Albertas Juška. *Mažosios Lietuvos mokykla*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- KlvD1998 – *Prūsijos lietuvių dainos*. Surinko Vilius Kalvaitis. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Kšanienė 2003 – Daiva Kšanienė. *Muzika Mažojoje Lietuvoje: lietuvių ir vokiečių kultūrų sąveika* (XVI a. – XX a. 4 dešimtmetis). Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- LDA 1958 – *Lietuvių dainos Amerikoje*. Surinko ir suredagavo Jonas Balys. Boston.
- LLD II 1983 – *Lietuvių liaudies dainynas II*. Vestuvinės dainos 1. Vilnius: Vaga.
- LLD V 1989 – *Lietuvių liaudies dainynas V*. Vestuvinės dainos 3. Vilnius: Vaga.
- LLDK 1972–1986 – *Lietuvių liaudies dainų katalogas*. Vilnius: Vaga.
- LŽ 1995 – *Lietuvininkų žodis*. Parengė Kazys Grigas, Zita Kelmickaitė, Bronislava Kerbelytė, Norbertas Vėlius. Kaunas: Litterae Universitatis.
- Paltanavičius 1964 – Vytautas Paltanavičius. Dėl L. Rėzos dainų melodijų. Rėza, Liudvikas. *Lietuvių liaudies dainos*, t. II. Paruošė A. Jovaišas. Vilnius: Vaga.
- Petrošienė 2007 – Lina Petrošienė. *Lietuvininkų etninė muzika: tapatumo problemos*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Petrošienė 2011 – Lina Petrošienė. Tautosakos rinkimo ištakos Šilutės apylinkėse: objekto ir konteksto sąveika. *Logos* 69.
- Piešni ludu Nadniemeńskiego 1844 – *Piešni ludu Nadniemeńskiegoz okolic Aleksoty* zebrał i przełożył Karol M. Br...i. – Poznan. Muzikinio priedo p. 11, nr. VII. Prieiga internetu: http://books.google.lt/books/about/Pie%C5%Bni_ludu_nadnieme%C5%84skiego_z_okolic_A.html?id=ByOuAAAAYAAJ&redir_esc=y.
- Puteikienė 1986 – Zofija Puteikienė. Sisteminis lietuvių liaudies dainų melodijų katalogas. *Literatūra ir kalba IX*. Dainuojamosios tautosakos klausimai. Vilnius: Vaga.

- Ramoškaitė 2000 – Živilė Ramoškaitė. Liudviko Rėzos „Dainos oder Litthauische Volkslieder“: muzikinis kontekstas ir reikšmė. *Tautosakos darbai*, t. XIII (XX). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- RD I 1958 – Liudvikas Rėza. *Lietuvių liaudies dainos* I. Paruošė J. Jurginis ir B. Kmitas. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.
- RD II 1964 – Liudvikas Rėza. *Lietuvių liaudies dainos* II. Paruošė A. Jovaišas. Vilnius: Vaga.
- Sliužinskas 1995 – Rimantas Sliužinskas. Mažosios Lietuvos krašto ir Veliuonos apylinkių liaudies dainų sąrašas. *Lietuvininkų žodis*. Parengė Kazys Grigas, Zita Kelmickaitė, Bronislava Kerbelytė, Norbertas Vėlius. Kaunas: Litterae universitatis.
- Vildžiūnienė 2001 – Rūta Vildžiūnienė. L. Rėzos dainų monodijos ypatumai. *Tiltai*. Priedas nr. 5. *Lietuviai ir lietuvininkai. Etninė kultūra*. Klaipėda.
- Zahn (1889–1893) – *Die Melodien der deutschen evangelischen Kirchenlieder*, aus den Quellen geschöpft und mitgeteilt von Johannes Zahn (6 Bände), Verlag Bertelsmann, Gütersloh.
- Žilevičius 1958 – Juozas Žilevičius. Mažosios Lietuvos liaudies muzikos bruožai. *Mažoji Lietuva* I. New York.

Lina Petrošienė

SIGNS OF A MULTICULTURAL ENVIRONMENT IN FOLKSONG MELODIES FROM THE L. RĖZA COLLECTION

Summary

In terms of date of recording the earlier and most interesting Lithuanian musical folklore material, the 64 songs of Prussian Lithuanians collected in the 19th century and preserved in the L. Rėza archival legacy, have more or less never been considered in terms of influences from a multicultural environment. There has been no attempt to delve into the complex issue of the “German-Lithuanian” origin of the melodies in the collection. Perhaps one of the reasons for this has been and continues to be the ideology of cultural activities from the Soviet era, which found it necessary and acceptable to Lithuanianize L. Rėza’s work, suppressing, avoiding or condemning the unavoidable interaction between cultures in a multiethnic environment. The aim of this article is to discover and reveal the Lithuanian and/or German/European relationship in the songs. Research followed two paths: comparison of melodies in the L. Rėza collection with other melodies from Lithuanian Minor [ethnically Lithuanian parts of East Prussia plus adjacent areas in Lithuania proper] and other regions of Lithuania, and with German Protestant hymns.

The classification of poetic texts in the catalog of Lithuanian folksongs revealed the songs and melodies in the L. Rėza collection comprise two groups: 1) individual songs recorded in Lithuania Minor and nearby (most usually) or distant (less frequently) regions (28 songs comprising 44%), often without any

melodic variations; 2) songs known from throughout Lithuania (36 songs constituting 56%) with from several dozen to several hundred variations in lyrics and slightly less in melodies, whose variations can be compared with those of both Lithuania Minor and Lithuania proper.

Analysis of the songs showed the archaity of the melodies in the L. Rėza legacy, traditionally associated with the spiritual culture of the ancient Prussian or Lithuanian tribes, is highly suspect and a matter open to debate. Many of the rare individual songs turned out to have “foreign” melodies, i.e., local variations arose based upon direct or indirect influence by German or common European melodies. From a musical perspective, melodies from the L. Rėza collection bearing any similarity to songs recorded in Lithuania Minor later, from the latter half of the 19th century to the 20th century, are very few indeed.

The idea repeated in 20th century Lithuanian ethnomusicological research and still entertained at the present time about the relationship between the lyrical folklore of the Lithuanians of Lithuania Minor and the Dzūkai ethnographic group is only partially true, i.e., true if viewed from the perspective of extremely formal musical characteristics. The earliest recordings of the musical folklore of Lithuania Minor, namely the melodies in the L. Rėza collection, also raise doubts regarding this because almost all of the variations on song melodies which seem related and feature the same category of poetic texts do not extend outside of the limits of the Veliuona region (in southwest Aukštaitija).

The influence of German Protestant hymn melodies upon the songs of the Lithuanians of East Prussia has likewise hardly been taken into account. There are many features in the unique melodies in the L. Rėza collection which are very typical of German church hymns but which are not characteristic at all or are to a very small extent of song melodies even from bordering Lithuanian regions. Certain repeating features in Lithuania Minor songs and German hymns have been identified which are very likely adopted from German church hymns: 1) a complex harmony/intonational structure, i.e., frequent and various harmonic changes and their character; 2) both in the melodies of Prussian Lithuanian songs and German hymns, a harmonic minor scale is frequent, as well as specific partial and final cadences with an augmented seventh degree (for example, 2-VII-1; V-VI-VII-1-V; V-VII-2-1, 2-VII-2-1 and so on) in melodies with the full range of chords; 3) anacrusis (or the intonation of the initial part of the melody) V-1 is often heard in German hymns, and is also not a rarity in the melodies of the L. Rėza collection; 4) it is atypical of Lithuanian musical folklore for an octave shift in transitioning from one phrase to another or in the cadence, but this exists in both the melodies in the L. Rėza collection and in German Protestant hymns; 5) several other features which are believed borrowed from

German Protestant hymns (and/or generally from German/European music): sequence shifts, a broad or extremely broad melody range, an undulating melodic line, spasmodic character, and sometimes a distinct static character which is alien to the song tradition of other Lithuanian regions.

Neither should the possibly “creative” attitude of the non-Lithuanian recorders of the melodies, who most often came from a background of theological education and practice, towards the notation of the melodies be rejected outright, for which reason we cannot be certain whether a real Prussian Lithuanian musical folklore truly is recorded in the sheet music.

The thoughts provided here in no way cast aspersions nor do they deny the pricelessness of the Prussian Lithuanian folksong melodies collected by L. Rėza.